

KÜÇÜKBAŞ HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİNİN ANAHTARI “ÇOBAN”

Prof. Dr. Mehmet KOYUNCU

Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü, BURSA

GİRİŞ

Bir koyun sürüsünün sağlıklı, verimli ve sahibine kazanç sağlar durumda olması büyük ölçüde çobana bağlıdır. Otlamaya götürülen hayvanların belli yönlerde güdülmesi, suya götürülmesi, kötü havalarda ağıla alınması ve yemlenmesi çobanın dikkatle izleyeceği işlerdendir. Hasta hayvanlar çobanın dikkati sayesinde fark edilerek gerekli uygulamaların yapılması sağlanır. Koç katımında, doğumda, parazit mücadelesinde, banyo yaptırmada, sağımda ve kırkımda daima çobana büyük sorumluluklar düşer. Bu nedenle çoban basit bir işçi değildir. Her şeyden evvel koyunu seven ve uzunca bir süre sonunda sürü idaresinde bilgi ve pratik kazanan insanlardan çoban olur.

Meraya dayalı ve büyük sürüler halinde sürdürülen koyunculuk sistemlerinde meraların çitlerle ayrılması ve belli periyotlarda belirlenen parsellerde otlatılması noktasında çobanın rolü biraz azalmıştır. Ancak bu sistemlerde de hasta hayvanların saptanması, ek yem ve su verilmesi aynı zamanda damızlık dışı bırakılacak hayvanların belirlenmesinde yine çoban ön plana çıkmaktadır.

Çobanın en yakın yardımcısı ise çoban köpeğidir. Özellikle açık meralarda koyun güdüldüğünde bir veya iki çoban köpeği önemli görevler üstlenir. Koyunlar, keçilerden biraz farklı olarak sakin ruhlu ve itaatkâr hayvanlar olduklarından farklı yönlere sevk edilmeleri ve idarelerinde eğitilmiş köpekler son derece yararlı olmaktadır. Özellikle eğitilmiş çoban köpekleri düdük ve ıslık yardımı ile kendilerine verilen talimatı derhal anlamakta ve koyunları istenilen yöne sevk etmektedir. Köpekler istediklerini yaptırmak için koyunlara hücum eder gibi davranmakta ve havlamaktadırlar. Bunlar genelde orta büyüklüktedirler. Diğer taraftan vahşi hayvanların hücumundan sürüyü korumak üzere büyük ve kuvvetli çoban köpekleri de beslenir. Yaylalar ve dağlık bölgelerde vahşi hayvanlardan koyunları korumak için bu çeşit köpeklere de ihtiyaç vardır.

Çobanların özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Çobanlar kendi konularında bilgili ve çalışkan insanlardır. Çobanlık mesleğinin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmak için öncelikle çobanın nelere ihtiyacı olduğunu bilmek gerekir.

ÇOBANLIK MESLEĞİNİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

Çobanlık Anadolu’da yaklaşık 6.000 yıl önce başlayan en eski meslekler biridir. Sonraki bin yılda koyun ve çobanlık Avrasya’ya doğru yayılmıştır. Koyunlar bazı bölgelerde örneğin tavuk ve domuz gibi diğer çiftlik hayvanları ile birlikte aile işletmesine entegre olmuş ve sabit kalmışlardır. Diğer taraftan, büyük bir sürüyü korumak ve yaşamsal faaliyetlerini karşılamak için koyunların meradan meraya hareketli olması gerekir ki bu da mevcut çiftçinin sahip olduğundan farklı bir meslek çeşidinin ortaya çıkarmasını sağlamıştır. Çobanlar genellikle toplumdaki ayrı olarak göçebe bir yaşam devam ettirirler. Çobanların görevi, sürüsünü yönetmek ve yırtıcı hayvanlardan korumaktır. Çobanlar sürünün göçünü denetlediği gibi örneğin yapağı için uygun pazarlara geldiğinde koyunların kırkımını yapar ve elde ettiği yapağıyı satarlar ya da geçmişte yapılan bugünde bazı bölgelerde devam ettiği gibi çobanlar aynı zamanda koyunları sağıp sütünden peynir ve yoğurt yaparlardı.

Çobanlar genelde çiftçinin en genç oğlundan seçilir ve o kişinin arazi işleri ile ilgisi pek olmazdı. Toplumlarında halen çobanlığı ağırlıklı olarak aileden biri yapmakta bu da genelde çocuk, genç, yaşlılar ya da kadınlardan olmaktadır. Bu durum genelde diğer ağır işlere yardım edemeyecek olmalarına dayandırılmaktadır. Bu şekilde çobanlar toplum ile tamamıyla entegre durumdadır. Çobanlar ya ailenin sürüsünü veya birleştirilmiş büyük sürüleri güderek yaşamlarını sürdürürlerdi.

18-19. yüzyılda Avrupa'da çobanlar göçer yaşamdan sabit yaşam tarzına dönerek, büyük arazilerin işçileri olmaya başlamışlardır. Asya ve Afrika ülkelerinde ise koyun ve keçinin toplumlar için önemli bir servet olması çobanlığın önemli bir iş kolu olarak devam etmesini sağlamıştır. Bunun paralelinde geçmişe göre çoban ücretleri yükselmiş, bir çobanı devamlı sürüde tutma daha maliyetli olmaya başlamıştır. Diğer taraftan dünyanın bazı ülkelerinde koyunların doğal düşmanlarının yok edilmesine getirilen sınırlandırılmalar beraberinde çobanlara olan ihtiyacı arttırmıştır. İngiltere gibi bazı ülkelerde ise koyun sürülerinin büyük kısmı genelde çobansız uzun süre merada tek başlarına kalabilmektedirler. Bu sistemde koyunlar, verimliliği arttırmak için periyodik olarak farklı alanlara taşınmaktadırlar. Daha dayanıklı ırklar ise daha yüksek bölgelere bırakılmaktadırlar. Yetiştiriciler sürülerinin yanına doğum ve kırkım gibi gerektiği dönemlerde gitmektedirler.

Çobanlık mesleği, küçük farklılıklarla her yörede aynı şekilde yapılmaktadır. Hayvan güdücülük, Türk yurtlarında önemli mesleklerdendir ve bir piri olduğu düşünülür. Bu yüzden, bugün dahi Türkmenistan'da "Çolpan Ata" çobanların koruyucu piri olarak kabul görmektedir. Peygamber mesleği olarak da bilinen çobanlık, mukaddes bir vazife olarak kabul görür.

Çobanlık mesleği genellikle süleleden gelen soylu ve mitolojik bir meslek olarak da tasvir edilmektedir. Bugün halen bazı bölgelerde fakirlikten çoban olduğu sanılmaktadır; oysa çobanlık, önemli bir iştir ve bu mesleği yapanlara ihtiyaç bulunmaktadır.

Çoban, sürüyü iyi otlatmalı ki sürüden iyi verim alınsın; çobanlık, küçükbaş hayvancılığın kilit noktasıdır ve verimde en etkili unsurdur. Gelinek noktada çobanlar ile ilgili bazı dramatik değişiklikler olmuştur. Ancak birçok toplumda çoban küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde ekonominin önemli bir parçası olan konumunu halen devam ettirmektedir.

ÇOBANLARIN KULLANDIĞI EŞYALAR

Aba (kepenek); eskimez bir çoban giyeceği. Çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlüktür.

Bağırcağ İpi; bir ucu çobanın ayağına, bir ucu da bir koyunun ayağına bağlanan kendir, yulardan biraz ince iptir. Çoban uyuduğu zaman sürü hareket ederse; ip bağlı olan koyun da hareket eder ve çobanı uyandırır. Kurt geldiğinde sürünün bağırarak kaçmaya başlaması halinde sürüyle gitmek isteyen bağlı koyunun bağırmasından dolayı adına 'bağırcağ' denilmiştir.

Dağarcık; çobanın azığını içerisine koyduğu, torbaya "dağarcık" denir. Meşin torba, koyun, keçi derisinin tulum olarak çıkarılıp ağız kısmına kendir ip geçirilerek yapılır. İpin püskülüne mavi boncuk takılır, içine konulan ekmeçler kurumaz. Her deneyimli çoban dağarcık yapmayı bilir.

Değnek; insanoğluna ilk atalarından kalmış akıl ürünü, ilkel savunma aracıdır. Çoban doğadaki ağaçların bazılarından yararlanarak değnek yapar. Fındık değneğinin kabuğu soyulmaz. Diğer ağaçlardan yapılan değnekler kabuğuyla kızartılır ve kabuğu soyulur, böylece değnek koyu ve açık renkler alır.

Kazgıç; demirden özel olarak yapılmış ucu sivri, arkasında sapı olan, genelde mal çobanı değneği. Kazgıçla dağda kırdı, bırçalık, çiğdem, karnım kavak (kökü yenilen yabancı bitkiler) sökölür ancak ağır olduğundan çok kullanılmaz.

Helki; çoban bakracı ya da çoban helkisi bir çeşit ölçüdür. Küçük ebatta olan bu bakraca sağılan süt, köpüğüyle içildiği gibi çeşitli lezzetlere dönüştürülerek de çobana gıda olur.

Kaval; kaval, Anadolu yaşamında köklü bir geçmişe sahiptir. Anadolu insanları tarafından yıllarca öz duyguların anlatım ve iletiminde vazgeçilmez bir çalgı olmuştur. Anadolu da birçok uygarlık döneminde değişik biçimleriyle çalınan kaval, asıl olgusunu çoban ve köylünün yaşamında simgelenmiştir.

Keçe; yapağı ve keçi kılının dokunmadan, yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaştır. Çoban keçesi olarak da geçer. Yere serilen halı, kilim gibi yünlü döşemelik olarak da kullanılır.

Çoban Kırklığı; makastan daha kaba yün kırkmaya yarayan alettir. Adı; "Kırk kırk" sesinden gelir.

Silah; çobanın silah bulundurması önemlidir; silah sayesinde birçok tehlikeyi etkisiz hale getirir. Çobanın silahı, bazen bir nacak, bazen bir tüfek, bazen de bir değnektir.

Çobanın Giyim ve Kuşamı; kalın giysileri olmalıdır. Yün çorap, su geçirmez ayakkabı, keçe başlık, kepenek, ceket vb. Çoban, hava durumuna göre giyinir.

Çoban Evi; Ağılın bitişiğinde yapılan tek göz odadır. Ağıl, köy dışındaysa "çoban evi" yapılır.

ÇOBANLARIN İŞ TANIMI

Çoban hayatını koyunların hayatına uydurmak zorundadır. Gün ağarırken koyunlar harekete hazırlandığından çobanlarında işlerinin başında olmaları gerekir. Sabah 3-5 saatlik otlatmadan sonra çoban sürüyü bir gölgeliğe çekmelidir. Gölge, suni veya doğal olabilir. Sürü dinlenirken çobanda yemek yer ve dinlenir. Öğleden sonra sürü yeniden harekete geçirilir ve meranın uygun bölgelerine götürülür. Akşam karanlığına kadar sürünün otlatılması gerekir. Köpeklerin yardımı ile çoban sürüyü yabancı hayvanlardan koruduğu kadar, ekili alanlara zarar vermemeye ve başka sürülere karıştırmamaya da dikkat eder. Gece ağıla dönülüyorsa geceyi geçirecek yerin iyi seçilmesi gerekir. Özellikle çukur, çalılık ve vahşi hayvanların hareketine uygun yerlerden sakınılmalı, mümkün olduğunca yüksek açık tepeler seçilmelidir. Sürü içinde siyah renkli veya çan takılmış bazı öncü havanlarda bulunmalıdır. Sürünün dağılıp dağılmadığını, toplu olarak yatak yerinde bulunup bulunmadığı bu gibi hayvanlar yardımı ile kolayca anlaşılır. Sürü, gece yatak yerinde veya ağılda istirahatata geçince çobanın da günlük işi bitmiş olur. Çobanın zor bir hayatı vardır. Ancak hayvanları seven insanlar için bu iş güç olmaktan öte zevk aldıkları bir uğraştır.

Çobanın dikkatli olması gereken diğer bir konuda zehirli bitkilerdir. Bazı zehirli bitkiler özellikle genç hayvanları öldürebilir. Çoban mümkün olduğunca bu bitkilerin yoğun olduğu alanlara hayvanları götürmemelidir. Eğer bu alandan geçirmek zorundaysa mümkün olduğunca hayvanların tok olarak oradan geçmesi sağlanmalıdır. Diğer taraftan zehirli olan bu bitkiler hangi periyotlarda etkili olduğu ve olumsuz etkilerinin nasıl bertaraf edileceği konusunda çobanlar bilgi sahibidirler.

Çobanlar temiz su kaynaklarını bilmek ve sürüsünü sulamak zorundadırlar. Hayvanlar temiz ve serin akarsulardan hoşlanırlar. Ancak istedikleri su kaynağı olmadığında susuzluk sonucu karşılarına çıkan herhangi bir suyu içerler ki bu durum bazen problemlere yol açabilir. Koyunların günde kaç kere su içeceği hava durumuna ve otlanın çeşidine bağlıdır. Bunu çobanın iyi planlaması gerekir.

Otlatma, yaymaya götürme, yaylıma çıkarma, hayvan gütmeye gibi terimler ile tanımlanan bu iş, meteorolojiyi, zootekniyi, veterinerliği, toprağı, tabiatı, yem bitkilerini bilmek gibi derin bir bilgelik ister.

Çobanların iş tanımı özetlenirse;

1.Eğitilmiş köpeklerden yardım alarak otlakta koyun sürüsünün yayılmasını sağlar

2.Sürüye geceyi güvenli bir şekilde geçirmelerini sağlayacak dinlenme alanını seçer

3.Yırtıcı hayvanlardan ve zehirli bitkilerden sürüyü korur

4.Koyunları su kaynaklarına götürür

5.Doğumlarına, kırkıma ve kuyruk kesimine yardımcı olur

6.Koyunlara ek yemleme yapabilir

ÇOBANLARIN SÜRÜ YÖNETİMİ NOKTASINDA YIL İÇİNDEKİ İŞ PROGRAMI

Koç Katımından Önce Koyunlar

- Koyunlar mastitis ve maedi-visna enfeksiyonuna karşı memelerin kontrol edilmesi.
- Dişler ve diğer problemler noktasında ağzın kontrol edilmesi.
- Üretim ve yaş ile ilgili kayıtların kontrol edilmesi.
- Sürüde verimliliği düşük koyunların ayıklanması ve yerine dişi tokluların katılması.
- Koyunlara ek yemleme (flushing) uygulaması; koyunlar koç katımından önceki 2-3 hafta kaliteli otlaklara götürülmeli veya koyun başına ortalama günde 400 g yoğun

yem verilmelidir. Ancak sürüdeki koyunların vücut kondisyon değerleri yüksek ise flushing uygulamasının etkisi azaltılabilir.

- Gerekli olduğu durumda koyunlar vibriosis ve enzootik abortusa karşı koç katımından 2-3 hafta önce aşılama yapılmalıdır.
- Bu dönemde parazit mücadelesinin yapılması doğru olur.
- Kulak numarası düşmüş koyunların numarası yenilenmelidir.

Koç Katımından Önce Koçlar

- Yaşlı ve verimi düşük olan koçlar sürüden ayıklanıp, sürüye yeni erkek toklular katılmalıdır.
- Genel sağlık durumu ve kondisyonun kontrol edilmelidir.
- Herhangi alışıık olmayan bir oluşuma (Brucella) karşı sikrotumun kontrolü (testis ve epididymis).
- Koçlar dinlenme ve beslenmeye koç katımı dönemi başladığında yeterince zaman ayıramamaktadırlar. Bu nedenle yaklaşık koç katım döneminden 1-2 ay önce vücut kondisyonuna bağlı olarak yapılacak flushing uygulaması bu dönemi koçların sorunsuz geçirmesini sağlar. Koç katımı öncesi yapılacak besleme koçların döl verimini arttırma noktasında öne çıkmaktadır.
- Kulak numarası düşmüş koçların numarası yenilenmelidir.

Koç Katımı Dönemi

- Koyunlarda yumurtlama oranı koç katımının ilk döneminde düşük seviyededir. Bu nedenle bu dönmeden birkaç hafta önce sürüye kastre edilmiş veya arama koçlarının katılması ile döl verimini ve kızgınlıkların toplulaştırılmasını sağlar.
- Sürüde ortalama 40 koyuna en az 1 ergin koç veya 2 genç koç planlanmalıdır.
- Koç katım dönemi yaklaşık 2-3 kızgınlık döngüsünü (34-51 gün) kapsar. Dişi toklular için bu süre isteğe bağlı olarak uzatılabilir (68 gün). Dönem sonunda koçlar sürüden ayrılmalıdır.

Gebeliğin İlk Dönemi (İlk 15 Hafta)

- Vücut kondisyonuna göre yemleme (Zayıf koyunlar ayrı beslenmelidir) yapılmalıdır.
- Ergin koyunlara gebeliğin bu dönemde ekstra beslemeye gerek yoktur.
- Dişi tokluların bu dönemde halen büyümeleri devam ettiğinden kaliteli kaba yem ve kesif yem (rasyonun %20) verilmelidir.

Kuzulamadan 6 Hafta Önce

- Koyunları gebelik zehirlenmesine karşı korumak için rasyonda enerji miktarı göreceli olarak artırılmalıdır (Kuzulamadan önceki yaklaşık 6 hafta 120-360 g/koyun/gün; Kuzulamadan önceki yaklaşık 2 hafta 450 g/koyun/gün).
- Kuzulama öncesi meme etrafındaki kılların kontrolü ve temizlenmesi.
- Dış parazit mücadelesi yapılabilir.
- Clostridial hastalıklara karşı koyunların aşılması (tetanos).
- Eğer bölgede beyaz kas hastalığı bir problem ise, Vitamin E+Selenyum katkılı yem veya enjeksiyon yapılmalıdır.
- Kuzulama döneminde yardımcı olabilecek ekipmanlar hazırlanmalıdır.

Kuzulama Dönemi

- Gebelik süresi ortalama 150 gündür. İlk kuzulamalar koç katımının 142. gününden sonra başlar.
- Kuzulama sonrası anne ve yavru sürüden ayrı bir bölmeye alınması.
- Kuzulamadan sonraki ilk üç gün koyunlara yoğun yem verilmesine gerek yoktur.
- Koyunlar genelde sorunsuz kuzulama gerçekleştirirler. Ancak olabilecek olumsuz durumlara karşı bu dönemde koyunların sık gözlenmesi gereklidir.
- Doğum sonrası göbek kordonunun dezenfekte edilmesi.

- Koyunun her iki meme başının fonksiyonel olup olmadığı kontrol edilmeli, kuzulara ne kadar iyi beslenir ise onların o kadar mutlu görünecekleri unutulmamalıdır.
- Kuzularda kastrasyon ve kuyruk kesimi yapılacak ise bir haftalık yaşta gerçekleştirilmelidir. Geçmişte kuzularda ağız yaraları bir problem yaratmış ise aşılama yapılmalıdır. Kulak numarası takılmalı. Gebelik esnasında koyunlara Vitamin E+Selenyum verilmediyse doğumdan sonra derhal kuzulara Vitamin E+Selenyum enjeksiyonu yapılmalıdır.
- Doğumdan sonraki 3. günde anne ve yavrular daha büyük bölmeye alınırlar.

Kuzulamadan-Sütten Kesime Kadar

- Kuzular için creep-feeding besleme sistemi uygulamaları kullanılmalıdır.
- Kuzular aşırı yem yeme hastalığına (Tip D Clostridium- Enteretoksemi) karşı aşılama yapılmalıdır.

Sütten Kesim Dönemi

- Kuzular 50-60 günlük yaşta yaklaşık 18 kg canlı ağırlıkta sütten kesilmesi planlanmalıdır.
- Koyunlara sütten kesim döneminin yaklaşık 1 hafta öncesi ve 2 hafta sonrası enerji alımı azaltılmalıdır (düşük kaliteli kaba yem kullanılır ve yoğun yem verilmez). Bu uygulama süt üretiminin azalması ve mastitise yakalanma riskini azaltır.
- Süt üretimini azaltana kadar memeyi korumak için sütten kesimi takip eden yaklaşık 10 gün boyunca mümkün olduğunca az meme ellenir.

Sütten Kesimden- Koç Katım Öncesine Kadar

- Eğer koyunlar meraya gidiyorlar ise dış parazit mücadelesi yapılmalı.
- Koyunların yaşama payı ihtiyacı karşılanmalı.
- Koç katım öncesi koyunların vücut kondisyonlarının korunmasına önem verilmeli.

ÇOBAN-HAYVAN ARASINDAKİ İLİŞKİNİN HAYVAN REFAHI AÇISINDAN ÖNEMİ

Çiftlik hayvanları ile yapılan birçok çalışma göstermiştir ki, hayvanlar ve bakıcıları arasındaki ilişkiler, hayvanın verimliliğini ve refahını etkileyebilmektedir. Sakin, kendine güvenen dengeli bir çoban, hayvanlar üzerinde şiddete başvurmaz, huzur veren ve güvenli bir etki bırakır. Bu gibi durumlarda çoban, tehlikeli bir tehdit değil sıradan bir obje ya da sosyal ortak olarak algılanır. Çobandaki güvenin önceden tahmin edilebilmesi hayvanlar için önemlidir.

Çobanların koyunları nasıl gördüğü, idare ettiği ve davrandığı hayvanların sağlığını ve huzurunu etkilemektedir. Özellikle organik üretim kapsamında hayvanlara ekolojik olarak dengeli bir çerçevede doğal davranışları göstermelerini destekleyen serbest yetiştiricilik sistemlerinin kullanılması gerektirmektedir. Burada da çoban belirtilen sistem içinde öne çıkmaktadır. Yetiştiricilik sistemleri içinde insan ve hayvana bioetik çerçevedeki ortaklar olarak bakılması tavsiye edilmektedir.

Çiftlik hayvanları yetiştiriciliğinde hayvan refahını ve verimliliğini belirlemede çobanın rolü genellikle ihmal edilmektedir. Hayvan refahının öne çıkacağı gelecekte küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde sürü yönetiminde çobanların yeterliliğinin önemi daha fazla anlaşılacaktır. Hayvanların korku duygusu ve verimliliği ile çobanın tutum ve davranışları arasındaki karşılıklı ilişki önemlidir. Bu nedenle bu ilişkiyi geliştirmeyi amaçlayan çalışmalar ile çobanların hem düşüncelerinin hem de davranışlarının değiştirilmesi hedeflenmektedir.

ÇOBAN KÖPEĞİ

İyi eğitilmiş çoban köpeği, zamanının önemli bir kısmını, sürüdeki hayvanların bir araya getirilmesi, toplanması ve merada ilerlemesi gibi işler için harcar. Diğer taraftan, kötü eğitilmiş çoban köpeği, sürüde stresi azaltmak yerine daha da artırarak hayvanlara zarar verebilir. Çoban köpeklerinin doğru kullanımı, yaban hayvanların çiftlik hayvanlarına verdiği zararı da azaltmış olacaktır.

Çoban köpeklerinde başarı, bu işi bilen bir köpek yetiştiricisinden yavru almayla başlar. Köpeğin genel görünüşü, koyunları yönlendirebilecek, sürüyü güdebilecek cüsse ve büyüklükte olmalıdır. İyi eğitilmiş bir çoban köpeği, eğitilmiş ana-babadan gelir. Eğitilmiş çoban köpeklerinin çok sayıda kaynağı vardır. Bu işi bilen ve deneyimli bir yetiştiriciden köpek eğitimi konusunda işe başlamadan önce bazı öneriler alınmalı ya da ona alışılmalıdır. Çoban köpeğini eğitmek için yeterli ve doğru zaman yoksa başlangıç olarak eğitilmiş bir köpek satın almak daha doğru olacaktır.

Birçok köpek ırkı, sürüleri çobana alıştırmaya ve tanımda kullanılmaktadır. Ancak bunlar içinde en çok bilineni Border Collie dir. Çünkü iyi köpekte aranan en önemli özellik, sürüyü gütmeye ve kontrol altında tutma yeteneğidir. Border Collie'ler, son derece zeki ve enerjik hayvanlardır.

Türkiye'de Anadolu çoban köpeğinin geçmişi yaklaşık 6000 yıl öncesi Anadolu'ya dayanmaktadır. Anadolu'nun yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı olan çetin iklimine ve göçebe yaşam tarzına uyum sağlayacak şekilde gelişmiş ve çobanlar tarafından yırtıcı hayvanlara karşı bekçi köpeği olarak kullanılmıştır. Sürü sahipleri köpeğin yırtıcılar tarafından fark edilmesini zorlaştırmak için koyunlara yakın cüssede ve renkte üretmeye dikkat etmişlerdir. Bir çoban köpeği olarak yorgunluktan ve kötü hava koşullarından asla etkilenmezler. Akbaşların ise kangallara göre daha şüpheli ve saldırgan oldukları, sürüyü ve buldukları bölgeyi insanlara karşı çok iyi korudukları bilinmektedir. Vücut yapısı kangallar kadar iri değildir. Çiftlik hayvanlarına karşı iyi bir koruyucu, kurt, ayı ve çakal gibi yabani hayvanlara karşı çok saldırgandırlar.

ÇOBANLIK MESLEĞİNİN SORUNLARI

Çobanlık mesleği insanlık tarihinin en eski mesleklerinden birisidir. Özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliğinde aylık veya mevsimlik olarak farklı yaşlardaki kişiler tarafından özveri ile yerine getirilmesine karşılık, bu değerli hizmetler bazı durumlarda toplumun ilgili kurumları tarafından göz ardı edilebilmektedir. Özellikle çobanlık mesleğinde sosyal ve ekonomik adaletsizlik en üst düzeydedir.

Çobanlık mesleği, bu mesleğe yönelik sorun ve tehditleri aslında Türkiye küçükbaş

hayvan yetiştiriciliğinin geldiği mevcut durumdan ayrı düşünmemek gerekir. Türkiye'nin geçen yaklaşık çeyrek asırlık dönem içinde küçükbaş hayvan varlığında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında ekonomik, politik ve sosyal problemler etkili olmuştur. Ele alınan bu faktörler içinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini doğrudan ilgilendiren esas sorun ise çobanlık yapacak eleman bulamamaktan kaynaklanmaktadır. Son yıllarda küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının yürüttüğü çalışmalar ile küçükbaş hayvan varlığındaki hızlı düşüş bir miktar yavaşlansa da esas önemli olan yetiştiricilere ve bu işi birebir devam etmesinde etkili olan çobanlara ayrı bir önem verilmesi gerektiğidir.

Her türlü doğa şartlarının olumsuzluklarına karşı gece gündüz çalışarak himayelerindeki koyunların sahiplerine karşı önemli bir sorumluluk taşıyan çobanların maalesef hiçbir ekonomik ve sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Hayvan sahiplerinin vermiş oldukları sınırlı bir ücretle geçimlerini sürdürmekte olup, hiçbir meslek örgüt ve birliğine sahip değildirler. Bu durum hem çobanlık mesleğine ilgiyi azaltmakta hem de kaliteli çoban bulmada sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de köyden kente olan göçün artmasına paralel olarak kırsalda genç nüfus sayısında hızlı bir azalma yaşanmaktadır. Kırsalda kalan gençlerde zor ve zahmetli bir uğraş olan çobanlığa yeterince ilgi göstermemektedirler. Ayrıca evlenme çağına gelen erkeklere bazı yörelerde çoban olmaları nedeniyle kız vermemeleri de bu mesleğe olan ilgiyi azaltmaktadır.

Türkiye'nin birçok yöresinde sadece çoban bulamamadan dolayı bir kısım sürü sahipleri koyun ve keçi sürülerinde mevcut sayıyı azaltırken bir kısmı da tamamen bu uğraştan vazgeçmektedir. Bir başka deyişle sürdürülebilir hayvancılık önemini yitirmektedir.

ÇOBANLIK MESLEĞİNİN SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çobanların özellikle özlük hakları ve sosyal güvenlik yönünden teşvik edilmesi sadece çobanlar için değil aynı zamanda Türkiye'nin koyun ve keçi yetiştiriciliğinin geleceği açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bu noktada sürü sahibi ile çoban arasında yapılacak sözleşmeye istinaden devlet başlangıçta sosyal güvenlik priminin en azından yarısını karşılaması çobanların sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınması bakımından önemlidir. Diğer taraftan çobanlar, mevsimlik işçi statüsünde de değerlendirilebilir. Devletin bu konuda vereceği destek küçükbaş hayvancılığı destekleme kapsamında birçok ilde yürütülen ıslah projeleri kapsamında da değerlendirilebilir.

Unutulmamalıdır ki meraya dayalı olarak yapılan küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde çobanlar önemli bir görev üstlenmektedir. Bu kapsamda hem çoban sıkıntısını aşmak hem de daha bilgili çobanlar yetiştirmek için birçok ülkede yürütülen çoban yetiştirme programları uygulamaya konulmalıdır. Çobanların geçmiş yıllarda Koyunculuk Üretim İstasyonlarında çoban okullarında eğitim gördükleri bilinmektedir. Buraya gelenlere hayvanların bakımı, beslenmesi, barındırılması hakkında bilgiler veriliyor ve işlerini daha iyi yapmaları konusunda eğitiliyorlardı. Türkiye’de özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin gelecekte daha iyi noktalar gelmesinde çobanların özlük hakları kadar eğitilmiş olmaları da önem taşımaktadır.

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde anahtar konumunda olan çobanlık mesleğini, meslek kavramı noktasında ele alma büyük önem taşımaktadır. Özellikle hayvancılığın öne çıktığı bölgelerde açılacak Meslek Yüksek Okullarında çoban yetiştirmeye yönelik ön lisans programları, bu insanların zootekni, veteriner, botanik, gıda, meteoroloji gibi konularda donanımlı insanlar olarak yetiştirilmesi noktasında büyük önem taşımaktadır. Hayvansal üretimde öne çıkan birçok ülkede çoban yetiştiren okullar bulunmaktadır. Diğer taraftan çobanın özellikle koç katım ve buna bağlı doğum dönemi göstereceği başarılarla odaklı ödüllendirme sistemi uygulayan ülkelerin de olduğu bilinmektedir. Bu gibi sistemleri uygulayan ülkelerdeki felsefe “Çoban sürüyü iyi otlatacak ki sürüden iyi verim alınsın” düşüncesi temeline dayanmaktadır. Burada önemli olan “çoban” tanımlaması kapsamında kırsalda bir insanın hiçbir iş yapamıyorsa çobanlık yapar yaklaşımının getirdiği noktada Türkiye’de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ciddi biçimde olumsuz etkilemektedir. Hayvancılığın geliştiği ülkelerde ise hayvan bakıcısı, sürü idarecisi vb. tanımlamalar ile bir meslek

olduğu gibi her iki cinsiyetten insanların gönüllü olarak yöneldiği bir uğraş alanıdır.

Bu kapsamda DKKYB’ne büyük görev düşmektedir. Gecikmiş olmakla birlikte 2006 yılında kurulan bugün yaklaşık 80 ilde örgütlenmiş olan birlik çobanların sorunlarını çözüme de etkin bir görev üstlenmesi gerekir. Türkiye genelinde yaklaşık 300 bin civarında koyun ve keçi yetiştiricisi olduğu düşünüldüğünde Birlik özellikle çobanlar ile ilgili sorunların belirlenmesi ve çözümünde de etkin olması gerekir. Aynı zamanda Türkiye’nin farklı illerinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı öncülüğünde yürütülen küçükbaş hayvan ıslahı projeleri kapsamında koyun ve keçi varlığının kalite ve kantite artırımında esas unsurlardan birinin de çoban olduğu felsefesi iyi kavranmalıdır. Sahada yürütülen projelerde var olan kaynağın kullanımında, çobanların eğitimi ve özlük haklarının sağlanması noktasında yapılacak bir planlamanın da hayata geçirilmesi gerekir.

KAYNAKLAR

- Koyuncu, M. Türkiye’de Küçükbaş Hayvancılıkta Yaşanan Erozyon ve Etkileri Uluslararası Katılımlı I. Ali Numan Kırış Tarım Kongresi ve Fuarı 27-30 Nisan, 2011, Eskişehir, 1369-1378.
- Sönmez, R. 1974. Koyunculuk ve Yapağı. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 108
- Türker, S.K. 2012. Çoban ve Konuk Ağırlaması. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23): 83-88.